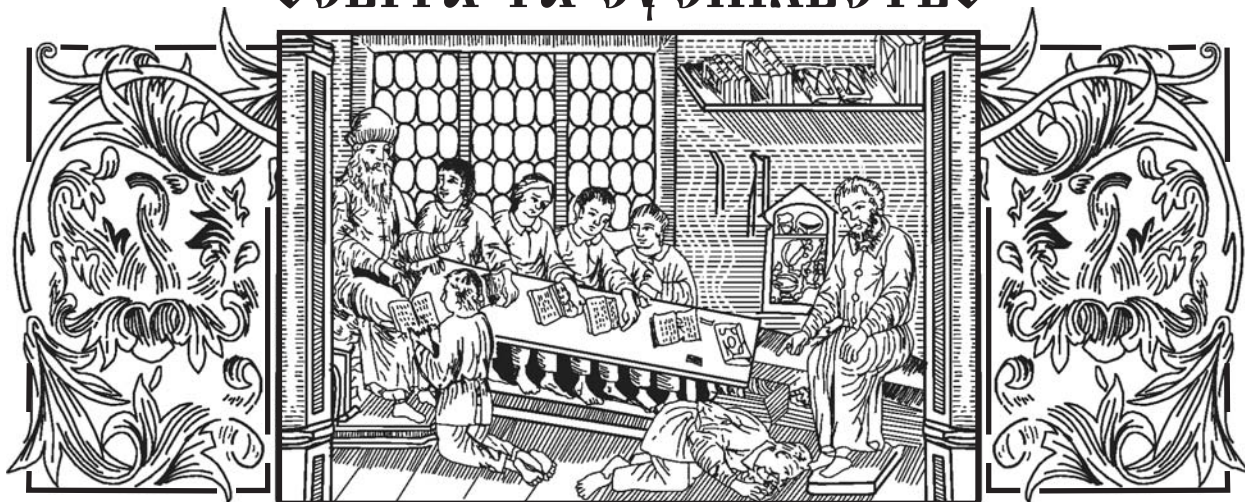

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬСТВО

УДК 378 (07)

Національно-патріотичне виховання молоді і сучасність

Димитрій Череднік,
перший проректор з науково-педагогічної роботи,

Юрій Журавльов,
декан механіко-технологічного факультету,

Юрій Зайончковський,
відповідальний секретар Ради з організації виховної діяльності,
Харківський державний технічний
університет архітектури та будівництва

Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту.

Концепція національно-патріотичного виховання молоді

Зміни, які відбулися після проголошення незалежності України, відкрили нові горизонти для розвитку вітчизняної науки.

Трансформаційні процеси торкнулися й такої архіважливої ланки суспільного життя, як освіта. На перший план вийшли ті питання, які є принципово значущими для розвитку суверенної Української дер-

жави, серед яких і проблема національно-патріотичного виховання. Окремим вектором у сфері дослідження національного виховання є етнопедagogіка і, зокрема, її складова — козацька педагогіка.

У сучасних умовах розбудови незалежної держави на перший план виходить проблема відродження національної системи виховання як передумова соціа-

лізації нового покоління українців. Тому завданням педагогіки в сучасних умовах стає вдосконалення форм і методів виховання молоді, формування позитивної національної пам'яті і свідомості, розкриття культуротворчих можливостей української національної ідеї.

Метою статті є висвітлення проблеми національно-патріотичного виховання студентської молоді як вагомого чинника формування її соціокультурних орієнтацій.

Виховання завжди було і залишається однією із найскладніших й водночас найпочесніших завдань суспільства. Адже як загальна і вічна категорія воно є підґрунтям соціального відтворення поколінь, природної потреби та прагнення підготувати нащадків до майбутнього життя та суспільної діяльності. Видатний мислитель Демокрит, представник давньогрецької філософії, яка, зокрема, стала колыскою європейських систем виховання, висловлювався так: «Природа і виховання подібні. А саме: виховання перебудовує людину і, перетворюючи, створює природу».

Розглядаючи генезу формування поняття «виховання», ми побачимо, що в історії воно мало різні вияви і тлумачення. Так, наприклад, у романській мові для позначення виховної діяльності використовували слово латинського походження *education*, у французькій — *pedagogie-education*, в італійській — *pedagog-educazione*, у німецькій — *padagogik-erziehung*, у польській — *edukacja*. В англійській мові термін *education* означає виховання водночас і як діяльність, і як наука про виховання, хоча в англійському словнику є дуже рідко вживаний термін — *pedagogics*. В українській мові термін «виховання» походить від слова «ховати» в розумінні оберігати від небажаного впливу. І тоді при розгляді проблеми підготовки фахівця у вищій школі виникає питання, а від чого потрібно (і чи потрібно?) оберігати молоду людину, у якої за плечима 17–18 років родинного й шкільного виховання? Ми підтримуємо

погляд тих науковців, які вважають, що виховання — процес складний, довготривалий, неперервний. Тому помилково думати, що процес виховання людини завершується закінченням загальноосвітньої школи. Скільки людина живе, стільки вона й зазнає виховних впливів. Ось чому дуже важливо, щоб молода людина, яка після закінчення загальноосвітньої школи здобуває професійну освіту у ВНЗ, обов'язково потрапляла б в його сприятливе навчально-виховне середовище.

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури має майже вікові традиції формування особистості майбутнього фахівця. Однак сучасне реформування всіх сфер життєдіяльності українського суспільства поставило принципово нові завдання перед університетською системою виховання, у тому числі й пов'язані з соціалізацією особистості фахівця. Виникла необхідність розробки і реалізації нової парадигми виховання, в основу якої були б покладені ідеї гуманізації, демократизації, соціальної відповідальності особистості за долю цивілізації. Слід відзначити, що сьогодні дуже непросто цілеспрямовано формувати морально розвинуту особистість, для якої загальноприйнятні духовні пріоритети набували б глибокого життєвого сенсу, виступали дійовими регуляторами моральної поведінки. Тому міжнародне законодавство (Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція ООН про права дитини, Європейська соціальна хартія) та національна нормативна база (Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті; Концепція національного виховання студентської молоді, Концепція національно-патріотичного виховання молоді та ін.), якими ми керуємося сьогодні у виховній роботі із студентством, визначають пріоритет набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань свого народу, серед яких пріоритет — фізично здорова нація, вале-

ологічний світогляд кожної особистості [1, 2, 3]. На нашу думку, у розв'язанні цього завдання вагому роль відіграє національна складова загального виховання, адже виховання — це, насамперед, засвоєння кожною особистістю культури рідного народу, його національного духу, способу життя та історико-культурної спадщини. Чинна «Концепція національного виховання студентської молоді» визначає за головну мету формування свідомого громадянина — патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високих моральних якостей та духовних запитів.

У Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури надається значна увага національно-патріотичному вихованню студентської молоді. Однак ми визнаємо, що сьогодні, коли процес глобалізації охоплює всі сфери діяльності людини, зокрема й освіти, досить актуальною стає проблема розробки нових — інноваційних підходів до здійснення національно-патріотичного виховання. Адже сучасне національне виховання повинне враховувати такі особливості нинішнього стану країни, як перехід України до ринкових відносин, процес розбудови самостійної та незалежної держави, необхідність інтеграції України до Об'єднаної Європи. Особливої уваги вимагають процеси утворення Єдиного європейського освітнього простору, складовою якого постає академічна мобільність студентів — виключно вагомий для особистісного і професійного розвитку процес, тому що кожному його учаснику необхідно вирішувати життєві ситуації, аналізуючи їх з позиції власної і «чужої» культури [4]. Це автоматично, а інколи підсвідомо вимагає від людини:

- вміння обирати шлях взаємодії з оточуючим середовищем;
- здібності мислити у порівняльному аспекті, до міжкультурної комунікації, визнавати недостатність знань

(як мотивація до навчання), до зміни самосприйняття, тощо.

Отже, поряд з такими загальнолюдськими цінностями, як доброта, справедливість, совість, честь, гідність, мудрість, які мають бути «скарбом» всіх незалежно ані від національності, ані від віку, метою національно-патріотичного виховання є формування особистості громадянина України з національною свідомістю і самосвідомістю, характером, світоглядом та ідеалами, заснованими на традиціях культури, духовності рідного народу, і міжнародних відносин, основою яких є національна рівність, взаємна толерантність.

Виходячи із специфіки підготовки майбутніх фахівців різних напрямків, у кожному окремому вищому навчальному закладі конкретизуються зміст та організація навчально-виховного процесу, що стає підґрунтям вибору засобів, методів та форм виховного впливу. І, якщо в університетах, які готують майбутніх спеціалістів для соціально-гуманітарної галузі, сам освітній процес може стати підґрунтям національного виховання, то специфіка організації навчального процесу у технічних університетах, безумовно, вимагає розробки особливих методик. З точки зору авторів статті, ефективність розв'язання задач національно-патріотичного виховання майбутніх інженерів суттєво залежить від того, чи є навчально-виховне середовище університету тим широким культурно-освітнім і культурно-моральним простором, де панують гуманістично-моральні цінності. Як відзначав відомий педагог К.Д. Ушинський, «всяка школа перш за все повинна показати людині те, що в ній є найдорогоціннішого, примусивши її відчувати себе частинкою безсмертного і живим органом світового духовного розвитку людства. Без цього всі фактичні пізнання — йдуть вони навіть до якнайглибших математичних або мікроскопічних досліджень — не тільки не принесуть користі, але завдадуть шкоди самій людині, хоча, можливо, і зроблять її корисною, а іноді і дуже шкідливою, машиною в суспільстві». Отже, з нашої

точки зору, досить впливовим підґрунтям організації національного виховання в технічному університеті може стати етнопедагогіка (народна педагогіка), і, зокрема, її складова — козацька педагогіка.

Козацька педагогіка — це унікальне явище, частина довшеної народної педагогіки, яка увібрала в себе народну виховну мудрість, ідейно-моральний, емоційно-естетичний та психологопедагогічний зміст багатирської епохи життя наших пращурів періоду славетної Київської Русі.

Аналіз історичних даних свідчить про те, що феномен українського козацтва майже не має аналогів у світовій цивілізації. Традиційне порівняння козацтва із західноєвропейським лицарством і японським самурайством є досить поверховим, тому що подібні явища як на Заході, так і на Далекому Сході, були суттєвими компонентами політичного суспільства й обслуговували лише частину національного життя саме через домінацію. А козацтво в Україні, яке виникло та функціонувало досить тривалий час у рамках громадянського суспільства, впливаючи на націю через згоду, водночас зуміло стати й найвпливовішим чинником політичного суспільства.

Мета виховання у козацькій педагогіці полягала у підготовці фізично загартованих, здорових, мужніх воїнів — захисників України від чужоземного поневолення; вихованні українського національного характеру і світогляду, національних і загальнолюдських цінностей; формуванні високих лицарських якостей, пошани до старших, милосердя. Ідеалом козацької педагогіки була вільна й незламна у своїх прагненнях людина, яка, спираючись на традиції народу, має розвивати його культуру, будувати незалежну державу. Отже, підсумок аналізу національної історично-духовної спадщини як підвалини реалізації вказаної мети національного виховання полягає в тому, що саме козацька доба з її головними цінностями суспільної волі та людської гідності може бути найбільш плідним ґрунтом

для досягнення поставленого завдання. Тому минуле та сьогодення українського козацтва повинне активно використовуватись у національно-патріотичному вихованні студентської молоді.

Значний практичний досвід авторів статті дозволяє стверджувати, що впливовим підґрунтям використання елементів козацької педагогіки в сучасному ВНЗ технічного профілю мають стати неімітаційні активні методи, такі як залучення студентів до свідомої активної участі у різних конкурсах, конференціях, зустрічах з відомими людьми.

Так, однією з форм реалізації зазначених методів у Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури стало проведення конкурсу студентських наукових робіт, присвячених українському козацтву.

Конкурс було оголошено в листопаді 2010 р., а його підсумки були підведені у березні 2011 року. У конкурсі брали участь тільки самостійно підготовлені науково-дослідні роботи студентів з актуальних проблем українського козацтва, пошукові за своїм характером та демонструючі наукову новизну і творчий підхід. Роботи реферативного характеру до участі не допускалися.

На конкурсні перегони було представлено 75 студентських досліджень, у тому числі роботи студентів інших харківських вищих навчальних закладів. У своїх дослідженнях конкурсанти вивчали актуальні проблеми політичної, культурної, соціальної, етнологічної історії козацтва.

Перший тур конкурсу, який проходив у січні 2011 р., був заочний. На засіданнях експертної комісії журі розглядало, рецензувало та обговорювало роботи, представлені на конкурс. Слід відзначити, що автори більшості досліджень проявили творчий, неординарний підхід до висвітлення проблематики своєї теми. Роботи свідчать про достатній рівень підготовлених наукових досліджень.

Другий етап конкурсу — очний — відбувся в межах проведення 66-ї студентської наукової конференції ХДТУБА у бе-

резні 2011 р. Десять фіналістів, відібраних за підсумками першого туру, виступили з науковими доповідями — репрезентаціями своїх досліджень у присутності членів журі, викладачів університету та активістів студентського наукового товариства. Таємним голосуванням було визначено переможця, який виступив на пленарному засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина українського козацтва у виховній діяльності сучасних вишів», яка проходила у ХДТУБА 21 квітня 2011 року.

В роботі конференції взяли участь 172 учасники із 13 міст України (Київ, Суми, Львів, Дніпропетровськ, Рівне, та ін.) і Санкт-Петербурга. Своїми науково-практичними доробками поділилися представники 43 навчальних закладів та установ. Особливо слід відзначити зацікавленість студентів щодо участі в конференції. На студентській секції було представлено 69 доповідей, які охоплювали найрізноманітнішу проблематику з історії українського козацтва. Участь у конференції студентів, які представляли шість харківських вузів, стала своєрідним підсумком попередньої науково-дослідницької роботи студентів.

Під час роботи конференції була організована презентація найкращих наукових доробків студентів — учасників конкурсу дослідження українського козацтва. Широка тематика робіт викликала жвавий інтерес та обговорення серед гостей конференції, зокрема представників козацьких організацій, які високо оцінили виховну спрямованість відповідних заходів ХДТУБА.

Важливе виховне значення мала публікація кращих студентських досліджень у збірці, виданій за підсумками конференції [5]. Декани факультетів презентували збірку на зборах студентських колективів, заохочуючи молодь займатися науковими дослідженнями та пропагуючи українські національні цінності.

Проведення таких науково-практичних заходів сприяє реалізації сформульованої вище тези про молоду людину як активно

діючого суб'єкта — співучасника виховної діяльності шляхом забезпечення активного, живого спілкування студентів, науковців, дослідників, вчителів, представників громадських козацьких організацій, обміну поглядами, думками, ідеями. Саме таке спілкування, ми впевнені у цьому, формує у молодого людини особистість патріота і громадянина.

Крім зазначеного, у ХДТУБА активно використовується і ряд інших методів залучення козацької історично-духовної спадщини як підвалини реалізації головної мети національного виховання, а саме:

- до навчальних планів введена навчальна дисципліна «Історія українського козацтва»;
- розробляється проект етнокультурного центру «Садиба козака Данила», проект меморіальної дошки першого харківського осадчого Івана Каркача (на архітектурному факультеті);
- студенти університету заохочуються до активної участі у заходах, присвячених святкуванню Дня українського козацтва, а також мають можливість відвідувати виставки, туристичні автобусні екскурсії (наприклад, виставку «Козацтво як зберігач духовної спадщини», що відбулася на базі Харківської обласної художньої галереї і була присвячена 400-річчю від дня народження І.Д. Сірка, та екскурсія на острів Хортиця, до витоків запорізького козацтва);
- студенти університету разом з учнями-сиротами Харківського професійного ліцею будівництва та соціальної реабілітації беруть участь у фестивалі дитячої творчості серед дітей соціально-незахищеної категорії «Назустріч мрії»; проведення якого стало можливим за підтримки регіонального благодійного фонду «Відродження козацтва»;
- студенти-козаки механіко-технологічного факультету взяли участь у Всеукраїнському етнофестивалі «Печенізьке поле» як вартові козацького хутору, разом зі студентами-козаками НАУ «ХАІ»;

— планується участь у спортивних змаганнях з орієнтації на незнайомій місцевості.

Козацька ідеологія і педагогіка допомагають формувати у студентів активну громадянську позицію, що спрямовує їх на свідому участь й у інших виховних заходах. Це і співпраця з комунальним підприємством «Меморіальний парк «Дробицький Яр», і вже традиційна участь у Всеукраїнській акції «Майбутнє лісу — в твоїх руках», в рамках якої студенти факультету висаджують молоді дерева у Данилівському лісгоспі селища Руська Лозова Харківської області, що сприяє поліпшенню екологічної ситуації на Харківщині. Робота в цьому напрямі відмічена Почесною грамотою дирекції Меморіального комплексу в Дробицькому Яру, Грамотою Директора Департаменту культури Харківської міської ради та листом подяки директора Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агро меліорації м. Харкова.

Як відомо, українське козацтво історично пов'язане з українським православ'ям. В цьому напрямі йде активна співпраця з Харківською єпархією Української Православної Церкви: протягом 2010 року студенти ХДТУ-БА шість разів відвідали Церковно-історичний музей Харківської єпархії, за благословенням Митрополита Харківського і Богодухівського Никодима та сприяння Харківської Духовної семінарії розпочато роботу семінару «Духовні зустрічі», спрямованого на ознайомлення студентства з духовною спадщиною православної Слобожанщини. До цієї роботи і студенти, і викладачі, що свідомо беруть в ній участь, ставляться дуже відповідально, бо «...багато могутніх лідерів і держав канули у минуле, подеколи безславно, а Церква продовжує існувати. Вона перемагає не владою і не силою. Вона перемагає любов'ю і православною прабатьківською вірою. Так буде завжди...» [6, с. 24].

Комплекс вказаних заходів, на наш погляд, дозволяє створити ефективну систему національно-патріотичного виховання

студентської молоді. До речі, щодо ефективності виховної системи з точки зору кількісних показників навчання. Візьмемо, як приклад, механіко-технологічний факультет. Якщо загальна абсолютна успішність там за результатами зимової екзаменаційної сесії 2010/2011 навчального року склала 84 %, а якісна — 54 %, то показники студентів-козаків складають відповідно: абсолютна успішність — 100 %, якісна — 84 %.

Дуже важливо, що поряд зі спадщиною українського козацтва у виховній системі ХДТУБА активно використовуються загальнолюдські набутки. У ХХІ сторіччі неможливо бути патріотом та громадянином без засвоєння та оволодіння європейською ідейно-політичною теорією та практикою.

У рамках виконання постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008 — 2011 роки» з 2010 року кафедрою українознавства та політології розроблено та викладається оригінальна дисципліна «Україна в Європі і світі».

Під час семінарських занять студенти мають змогу ознайомитися з політико-економічною структурою сучасного світу, історичним досвідом трансформації (політичної, соціально-економічної, культурної) країн — членів ЄС, НАТО, розглянути місце України на шляху європейської інтеграції та співробітництва з Північноатлантичним Альянсом. Особливі дискусії виникають при розгляді досвіду постсоціалістичних країн Європи, які віднедавна приєдналися до європейської сім'ї та набули членства в НАТО. Розглядаючи процес системних трансформацій в Україні, студенти розуміють неможливість однобічного підходу до оцінки напрямків зовнішньої політики сучасної України, необхідність вивчення історичних умов її формування. Дана дисципліна має тісний міждисциплінарний зв'язок з історією України, політологією, соціологією, економічною

теорією, узагальнюючи отримані раніше студентом знання.

Необхідно звернути увагу на поліфункціональність нового курсу:

- виховна функція — вивчаючи досвід Об'єднаної Європи, молода людина долучається до європейських та євроатлантичних цінностей;
- методична функція — виконуючи індивідуальні письмові наукові завдання, студент засвоює навички проведення наукових досліджень;
- світоглядна функція — вивчення курсу передбачає участь студентів у різноманітних заходах, де слухачі мають можливість особисто (не словом, а ділом, як кажуть) отримати досвід спілкування з представниками європейської спільноти.

У квітні 2011 року в ХДТУБА відбувся перший такий захід — за запрошенням ректора ХДТУБА Ю.М. Шкодовського генеральний консул республіки Польща в Харкові пан Ян Гранат у рамках курсу «Україна в Європі і світі» для студентів та викладачів університету провів відкриту лекцію, присвячену українсько-польським відносинам, перспективам їх розвитку та планам Польщі в рамках головування в ЄС в другому півріччі 2011 р.

Пан Консул наголосив, що саме Республіка Польща першою у світі офіційно визнала державну незалежність України, що саме наші держави пов'язують тісні добросусідські відносини. Яном Гранатом було відзначено динамічний, поступальний характер розвитку українсько-польського співробітництва, що обумовлюється збігом національних інтересів країн — сусідів у багатьох сферах, їх глибинними історичними та культурними зв'язками. Консул Польщі акцентував увагу на можливих перспективах співробітництва ХДТУБА з польськими університетами та можливістю обміну студентами, проведенням стажування українських студентів в польських вишах.

Після лекції відбулося жваве спілкування присутніх з високопоставленим польським дипломатом, студенти

отримали відповіді на свої запитання та запрошення брати участь у заходах, що проводяться Генеральним консульством Польщі у Харкові.

Проведене пілотажне вивчення застосованих у Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури заходів та його аналіз дало змогу зробити висновок про ефективність запропонованої методики для реалізації мети національно-патріотичного виховання студентської молоді. Базова методична настанова — інтерактивне залучення студентів як суб'єктів до участі у виховних акціях — теж виправдала себе. Беручи активну участь у живому спілкуванні з цікавими, ідейно багатими та духовно розвиненими особами, молодь практично засвоює національні та загальнолюдські ідеали й цінності та керується ними у своєму повсякденному житті.

Література

1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ (Із змінами і доповненнями).
2. Закон України «Про вищу освіту» (Із змінами і доповненнями).
3. *Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті.*
4. *Згуровський М.* Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку. — К., 1996.
5. *Історико-культурна спадщина українського козацтва у виховній діяльності сучасних вишів / Матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції, 21–22 квітня 2011 р., м. Харків.* — Харків : ХДТУБА, 2011. — 256 с.
6. *Послання до 210-річчя Харківської єпархії Митрополита Харківського і Богодухівського Никодима, Священноархієпископа Святи-Покровського чоловічого монастиря міста Харкова // Харківська єпархія УПЦ, 2009 рік благоді Божої, м. Харків.*

16.07.2011